

תרגיל באנטי-סנטימנטליות

תצלום: עירי קרן

אדם ברוך

האומנם "הוא היה גיבור" הוא ניתוח חריף של החיים היהודיים והישראליים בימינו, כפי שנכתב על כריכת הספר? נדמה לי שיותר משמדובר בספר בכאן ובכשיו, הוא עוסק במצב האנושי. הפוליטי-המקומי (מילואים, גוש אמונים, שמאל, ישראלים בגרמניה) אינו אלא רקע מטושטש משהו לפנימי, לפסיכולוגי.

פעם אחת בלבד חודרת המציאות הפוליטית לקר בך בצורה מפורשת, לא כרקע עכור ולא כתוכחה מובלעת. בסיפור "עטור מצחך", אולי הטוב שבסיפורי הקובץ, מופיעה דמותו של נתן יליך-מור. שוב אנו נתקלים בנעמה ובמשראוה - עלובים, שבורים, נטולי זוהר וחפים מנחמה. המספר, בן דמותו של ברוך, אינו הרואי ביותר גם הוא.

הוא מסתופף בחברתם של פעילי השמאל, כשם שהוא מתחבר בסיפורים אחרים ליהודים הגלותיים הקשוחים, המנהלים עסקים בינם לבין עצמם ובינם לבין הגויים, בלי להשתייך באמת, מעין נוכד-נפקד. הוא נמשך לכוחם או לשברם של אחרים ("חברתה של נעמה המובסת נעמה לי מאוד"), אבל הוא נותר צופה על גבול האותנטיות. ילין מור מתנשא כענק טראגי מעל לכל הדמויות האחרות ("כל החבורה הזאתי מתה ומודיינת עם ערבים", אומרת נעמה, "חוז' מיליך-מור שהיה צריך להיות בשורה אחת עם משה דיין ויגאל אלון וכל זה").

כאובייקט גשמי ולא כסמל, לבין הקריאה הבוטה האנטי-רומנטית של המאהב: "מי שנרשם לעבודה בזוכי של משראוה שיבוא הנה" - ברקע כל זה השיר "הוא היה גיבור", לא במקום הנכון, לא בזמן הנכון; אין עוד גיבורים ואולי מעולם לא היו.

הסלידה של ברוך מסנטימנטליות באה לידי ביטוי בטון המרוחק, המנוכר, שהוא נוקט בכל הסיפורים. ברוך מקפיד "לצלם" פיסת חיים בדקדקנות אנטיספטית. לעולם אין בסיפוריו פאנץ' לילין. אין הם מובילים לשיא אלא, כמו החיים, הם פשוט נעים להם הלאה. עצם הבחירה ב'אנר של הסיפור הקצר - לעתים קצר מאוד - נועדה, נדמה, להותיר את המחבר מחוץ לאירועים, לאפשר לו להימנע ממעורבות יתר, מפיתוח מוגזם של הדמויות שיחייב אותו להעניק להן מעין עומק.

פרצי הרגשות והמשברים של הדמויות מתוארים בלא נקיטת עמדה. בסיפור "סרין ארום" מתאר ברוך באותה מידה של תשומת לב את ההשפלות הקטנות והגדולות שנאלץ לעבור אל"מ בן דור, קצין שמלחמת יום הכיפורים נטלה ממנו את כבודו, בניו יורק שאליה נמלט, ואת טקסי האירור והרחצה של אשתו. תגובותיה ה"נכונות", החוזרות על עצמן לדבריו בסוגי הכאב, מעין מנטרות שמבוגר מספק לילד מבוהל, עוצרות את המונולוג הקטוע המלווה את התמוטטות הבעל.

הלאות היוסיומית של האשה - שכבר שמעה את נאומי בעלה פעמים רבות - לאות הניכרת בניסיונר תיה החוזרים ונשנים לצפות בטלוויזיה, היא, ולא הטרגדיה של הבעל, היא המסר העמוק של הסיפור. כשהבעל נדרם היא מדליקה, סוף סוף ללא הפרעה, את הטלוויזיה "ובודה בלבה" - כמו המחבר - "את המעשה". דרך התיאור הזאת מאפשרת לברוך לגעת ללבנו ובה בעת להישאר מרוחק.

אין אצל ברוך גיבורים או גבורה; יש רק חיים בנאליותם ופגמים, אפילו כאשר הכאב מאיים לקרוע את הדמויות לגזרים. יש בסיפורים צימאון לרוך, למנוחה, לאהבה. לעתים הוא נתקל באדישות, לעתים הוא נענה לחצאין בעייפות, לעתים הוא גורם להתפרצות לא מוסכרת כמעט של רוע. נדיבות גדולה או אהבה גדולה אין אצל ברוך, כשם שאין הזמור כמעט (להכריל מאירוניה). בסיפור "אהבה בקריית חיים" הגיבור, שבילה לילה עם אשה אלמור, נית, מעליב אותה ופוגע בה בעוצמה המפתיעה אפילו אותו. מודע הוא מגיב, כאחרים, ברוע כלפי חולשתו של הולדת? ברוך אינו מסביר; הוא מתאר. הרוע, השפלות, החולשה אינם זקוקים להסבר. ברוך אינו מסיים את הסיפור בהתפרצות; הוא מסיים בכי נאלית. האיש הולך, מפריח קלישאה ("תשמרי על עצמך ציונה"), מנסה לאתר את חלונה ונכשל. הכישלון והקלישאה הם "נכונים", אותנטיים. רומני טיקה, נדיבות הרואית, גדולה, יש רק באגדות. ברוך נמנע מהן.

הוא היה גיבור

אדם ברוך. הספרייה החדשה, סדרת הכבשה השחורה, הוצאת הקיבוץ המאוחד, ספרי סימן קריאה, 211 עמ', 60.90 שקלים

אביעד קליינברג

בין סוף שנות השישים לראשית שנות השמונים פירסם אדם ברוך בעיתון "ידיעות אחרונות" שורה של סיפורים קצרים במדורו "קשר עין". 41 מהם קובצו עתה בספר. לא תמיד המעבר מן העיתון לספר עולה יפה. מה שהיה יפה לשעתו מאבד לעתים קרובות את כוחו בחלוף הזמן; מה שהיה במקומו בין כתבה בענייני השעה למדור רכי לות אינו עומד פעמים הרבה בזכות עצמו כ"יצירת ספרות" - על כל הציפיות המופרכות והנפוחות שאנו מביאים אל המושג הזה.

שלא כממלאי המקום העיתונאיים הטיפוסיים, סיפוריו של ברוך שמרו על כוחם ועל רעננותם גם בחלוף הזמן. אין הם נראים כדגים מחוץ למים אלא, אדרבה, כמי שמצאו את המקום הראוי להם. גם הצבתם זה לצד זה מיטיבה אתם. כשהם שרויים בכפיפה אחת ובכריכה אחת נוצר בין הסיפורים רצף הנותן להם עומק, ערך מוסף שחסר בהם כשהם נקראים בנפרד.

ברוך חוצה אפוא בהצלחה את הקו המפריד בין עיתונאות לספרות. אף כי קולו מוכר לקוראים הישראליים כבר שנים רבות, יש בספר טעם של הפתעה נעימה, של גילוי של מה שלא זכה להערכה הראויה כטרם הורבקה לו התווית הראויה.

"הוא היה גיבור" הוא תרגיל באנטי-סנטימנטליות, בהימנעות מסנטימנטליות כאקט של היגינה רטורית ומוסרית. כותרת הספר, הלוקחה משמו של הסיפור הראשון, היא ביטוי לרוח הזאת. הגיבורה, נעמה, מפזמת את שיר הילדים מלא הפי תוס של תג המדורות בעודה שורפת את כפכפי הגומי של מאהבה הערבי, משראוה - ספק קורבן של השב"כ ספק משתף פעולה. הכפכפים, אומר משראוה לנעמה, הם הזהות שלי; הם כמו הכיפה של המתנחלים; לשרוף אותם, הוא מזהיר, הוא מעשה שכמוהו כשריפת ספרים.

הדימויים הלאומיים היהודיים-הערביים מתערבבים זה בזה כה: כפכפים פלסטיניים וכיפה טרוגה, ספריים יהודיים נשרפים וכפכפים פלסטיניים עולים באש, יהודייה "זבוגרת" בעמה (היא "מודיינת עם ערבים") ובמאהבה (היא שורפת את זהותו) וברקע זה - בין התיאור החמור, המדוקדק, של הכפכפים

ביליין-מור יש גדולה אמיתית, אבל אל מול העי-
ליבות והזיוף שמסביבו גם הגדולה הזאת מתמוססת,
מתבזבזת, מוחמצת. בסיומו של הסיפור הוא מפנה
מבט מושחז אל דמות המחבר: "אמרת שאתה רושם
ראשי פרקים, אתה עושה זאת בהיותך אמן צעיר,
אולי סופר, ומחר אתה יכול להיות גם עד מדינה
נגדי, ממש נגדי, מדינת ישראל נגד נתן ילין-מור...
אבל לא רק אתה... ומבחינתכם, העולם האמיתי
נמצא שם בחוץ... אתה רוצה לעשות קריירה בעיתון
יומי, ולי אין מה להציע לך מלבד נוסטלגיה שתזר-
קק לה אולי בעוד עשר שנים... ההווה הזה שלי הוא
כבר הנוסטלגיה של איש צעיר, שלך, ואני חש בזה
ברגע שאני פוגש בכם [ו] צריך להיזהר מלאומנים
מכל הצבעים והגזעים, אני מכיר את הניב הזה,
חייתי אתו... גם אתה צעיר לאומני... ואתה אתי כי
אתה לא עם משה דיין, כי הכניסה אליו כבר בלתי
אפשרית, וכי יש לו מספיק מהסוג שלך, ואם הנסי-
בות היו אחרות, היית עם משה דיין, נער מנערינו,
אני לא נאיווי, המשיכה שלך היא לסוג של כוח,
והמשיכה היא ליחיד המסוים... אל נא... הדברים
האלה חזקים ממך... אחרי הבחירות האלה, יש סיכוי
שהכל יתאייד מעצמו, ואתם, אתה, תהיה במקום
אחר... אתה רגיש, אני זיהיתי את זה עוד כשהיית
ילד וביקרתי בבית הורריך, אבל כל כולי מתקומם
נגד המחשבה שההווה שלי הוא כבר הנוסטלגיה
המבוימת שלך, גם אם אינך לחלוטין מודע לכך...
אתה לא טיפש, אתה תסתדר טוב, אני אהיה בשבילך
חומר טוב, החיים כבר ירחיקו אותך, ואתה תאמין
שבכוח ההיגיון שלך התרחקת'. ילין-מור היטיב את
משקפיו ושאל, תוכל לזכור זאת מלה במלה? יהיה
מעניין פעם לקרוא את זה בגרסה שלך, לא?"

כשם שעתידו של ילין-מור מוכתב מראש - הוא
חי בהווה בעתידו הספרותי-מלאכותי של ברוך - כך
גם עתידו של ברוך - כבוגד בהכרח, כאופורטוניסט
של הגורל, כמי שנועד לתעד את ילין-מור תיעוד
שיהפוך אותו לנוסטלגיה מבוימת - מוכתב. לכאור-
רה, לפחות המחבר הפיק רווח מן הקשר, שהרי סיפר
את הסיפור ועשה ממנו הון, כצפוי. אבל אפילו כאן
מתיר ברוך את הדברים באוויר, תלויים על השלי-
לה הספקנית של ילין-מור.

אין נוסטלגיה, אין סנטימנטליות. להעדר הזה יש
מחיר. החומרה הגדולה עם עצמך ועם אחרים מעור-
רת את העולם שאותו היא אמורה לתאר ללא רגש
וללא משוא פנים. הבזוי והעלוב אינם בהכרח אמי-
תיים ואותנטיים יותר מן היפה והנשגב. אלה גם
אלה הם חלק אותנטי מן העולם. לעתים המבט נטול
הפניות הוא רק מגן מפני הרגש כשם שהאירוניה
העצמית היא תחליף בעייתי ביותר לכנות.

אדם ברוך מיטיב לכתוב בז'אנר שבחר לעצמו.
היה מעניין לראות את המחבר חורג מן המעגלים
החמורים שבתוכם כלואים גיבוריו ושבתוכם כלא
את עצמו, לא?